

УДК 821.14'01:821.161.2'05
DOI 10.35433/philology.1 (104).2025.39-50

ЕЗОПІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

І. М. Онікієнко*

У статті проаналізовано класичні зразки байкарської творчості П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, Л. Боровиковського, Л. Глібова в контексті байкового епосу античності та раннього українського Просвітництва, пов'язаного з творчістю Г. Сковороди. Досліджено наслідування письменниками п. п. XIX ст. езопівського класичного канону та виявлено специфічні самобутні риси в їхніх малих оповідних жанрах. Відзначено, що такі першоджерела нової української літератури, як усна народна творчість, байковий епос античності та наснажена філософськими роздумами про людську природу творчість Г. Сковороди, зумовили її повчальний та сатиричний зміст.

Сковородинські просвітницькі ідеї про "сродну працю", сердечну любов, згубність заздрощів та пристрасті до збагачення були близькими до стоїчного ідеалу античних байкарів Езопа та Федра, що виражався в стоїчному розумінні долі, високій оцінці індивідуальної свободи, здатності до самообмеження. У дослідженні зіставлено фабули байок Езопа "Бджоли, Трутні й Джміль" та Федра "Бджоли і Трутні перед судом Оси", а також простежено їх переосмислення відповідно до ідеї "сродної праці" в байці Г. Сковороди "Бджола та Шершень". Продемонстровано, як у байкарській творчості українських просвітників реалізовано ідеї античних байкарів про розум і глупоту, трансформовано повчальні поради римського поета Горация щодо літературної творчості, як прагнення досягти індивідуальної свободи втілювалося в ідеї можливого скасування кріпацтва. Досліджено природу гумору українських просвітників, який, хоч і не сягав рівня критики соціальних підвалин життя, усе ж був спрямованим проти паразитизму, самодурства й жорстокості панства. Простежено розвиток фєдрівського сюжету з байки "Гора-породілля" в байці Є. Гребінки "Могилині родини". Байкарську творчість "українського Езопа" Л. Глібова проаналізовано з позицій творчого засвоєння в ній езопівських сюжетів.

Розглянуто значення поняття "езопівська мова" як захисної ідеології проти російської цензури в українській літературі XIX ст.

Ключові слова: байковий епос античності, Просвітництво, сквородинські ідеї, "езопівська мова", національний аспект езопівського сюжету, алегорія, мораль, моральне вдосконалення людини.

* кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
(Криворізький державний педагогічний університет)
Onikienko69@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4475-9986

AESOPIAN TRADITIONS IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Onikiyenko I. M.

This article analyses the classical examples of fable writing by P. Hulak-Artemovsky, Ye. Hrebinka, L. Borovykovsky, and L. Hlibov within the context of the fable epic of antiquity and the early Ukrainian Enlightenment, particularly in relation to the works of H. Skovoroda. The study examines how writers of the first half of the 19th century adhered to the classical Aesopian canon while also demonstrating distinct and original characteristics in their short narrative genres. It is noted that the formative sources of modern Ukrainian literature – including oral folk traditions, the fable epic of antiquity, and the philosophically reflective works of H. Skovoroda on human nature – shaped its didactic and satirical content.

Skovoroda's Enlightenment ideas, such as the concept of "congenial labour," heartfelt love, and the detrimental nature of envy and the pursuit of wealth, align closely with the Stoic ideals of the ancient fabulists Aesop and Phaedrus. These ideals were expressed through a Stoic understanding of fate, a high regard for individual freedom, and an emphasis on self-restraint. The study compares the plots of Aesop's fable The Bees, the Drones, and the Wasp and Phaedrus's The Bees and the Drones Before the Wasp's Court, tracing their reinterpretation in H. Skovoroda's fable The Bee and the Hornet in light of the idea of "congenial labour." The article demonstrates how the Ukrainian Enlightenment fabulists implemented the ideas of ancient authors concerning wisdom and folly, adapted the didactic recommendations of the Roman poet Horace regarding literary creativity, and incorporated aspirations for individual freedom, particularly in the context of the potential abolition of serfdom.

The study further explores the nature of humour in the works of Ukrainian Enlightenment writers, which, while not directly challenging the social foundations of life, nevertheless targeted parasitism, despotism, and the cruelty of the ruling class. The development of Phaedrus's plot from The Mountain in Labour is traced in Ye. Hrebinka's fable Mohylyni Rodyny (The Mohylynia Families). The fable writing of L. Hlibov, often referred to as the "Ukrainian Aesop," is analysed in terms of its creative assimilation of Aesopian narratives.

Additionally, the article examines the significance of the concept of "Aesopian language" as a protective ideological tool against Russian censorship in 19th-century Ukrainian literature.

Keywords: fable epic of antiquity, Enlightenment, Skovoroda's ideas, "Aesopian language", the national aspect of Aesop's plot, allegory, moral, moral improvement of a person.

Постановка проблеми. Вплив езопівської традиції на формування малих оповідних жанрів першої половини ХІХ ст. є істотним, адже в епоху Просвітництва жанри історичного й побутового анекдоту, сповідального оповідання й особливо байки були спрямовані на моральне вдосконалення людини, містили критику людських вад та виховні настанови. Постать Езопа, митця, який творив у VI ст. до н. е., є легендарною: до сьогодні невідомо достеменно, чи існувала така історична особа. Проте славі Езопа міг би позаздрити кожен, бо своїми коротенькими оповідками, зібраними з народних вуст мешканців стародавньої Греції, він

утвердив морально-етичні традиції античного світу, а сюжети його байок помандрували у всі світові літератури.

У процесі становлення нової української літератури в Україні сформувалися класичні зразки байкарської творчості, представниками якої були П. Гулак-Артемовський, Є. Гребінка, Л. Боровиковський, Л. Глібов. Зазвичай історію української байки пов'язують із творчістю Г. Сковороди. Український філософ, як і давньогрецький байкар Езоп, дослухався до народу, переніс у свої байки образи, що були об'єктами народного гумору й сатиричного висміювання. Проте не лише усна народна творчість, а й обізнаність

із байковим епосом античності, який Г. Сковорода вивчав у Київській академії, поставили його біля джерел українського Просвітництва. Отже, повчальний та сатиричний зміст нової української літератури своїми першоджерелами мав усну народну творчість, байковий епос античності та наснажену філософськими роздумами про людську природу творчість Г. Сковороди.

Оскільки художнє виявлення езопівської традиції в українській літературі першої половини XIX ст. ще не стало об'єктом системного дослідження літературознавців, то порушена проблема визначила новизну пропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток байки в Україні перед приходом у літературу Сковороди ґрунтовно досліджував ще в 60-ті роки XX ст. В. Кречотень. Дослідник зосередився на процесі ототожнення байки з вимислом викладачами поетики у XVIII ст. Вони сприймали байку як високу мудрість і наділяли її двома функціями – розважальною та дидактичною: "нишком, непомітно, приховано, ненав'язливо, цікаво, через зовні розважальний сюжет висловлювати, доносити, прищеплювати серйозні думки". Більшість байок Езопа дослідник відносить до моральних байок чи апологів. У названому дослідженні проаналізовано класичний езопівський репертуар байок українських проповідників другої половини XVII ст. Іоаннікія Галятовського та Антонія Радивиловського. Автор також розглядає специфічність байкарської манери Г. Сковороди [10].

О. Паль дослідила розвиток апологічного жанру в українській літературі п. п. XIX ст. Проте всі мандрівні сюжети байок українських авторів цього періоду авторка пов'язує лише з творчістю російського байкаря І. Крилова, що є непереконливим і вимагає переосмислення [11].

Античні традиції жанру в байках Г. Сковороди розглянула Т. Шевчук [17].

О. Борзенко провідними рисами персонажів у творах П. Гулака-Артемовського визначає емоціоналізм та артистизм. На думку дослідника, завдяки цим рисам персонажі набувають певної самодостатності й виступають як своєрідна самоатестація української людини перших десятиліть XIX ст. Людина у творах митця приймає світ як даність, "прагне водночас зберегти себе як приватну особистість, занурившись у театральну-ігровий простір старосвітського побуту" [2:150].

Простежуючи джерела байок Левка Боровиковського, М. Ткачук називає байки польського поета Ігнація Красіцького, проте зазначає, що "у художніх шуканнях поет спирався і на рідні традиції, що засвідчують його зв'язок з попередниками, особливо з Петром Гулаком-Артемовським" [14: 149].

Л. Задорожна відзначає викривальний пафос байок Є. Гребінки, який звучить із більшою силою, аніж повчання, дидактичні настанови. Дослідниця аналізує байку "Могилині родини", зовсім не наголошуючи на її зв'язку із сюжетом байки Федра "Гора-породілля" [9: 49].

М. Бондар стверджує, що здебільшого схему мандрівного байкового сюжету Л. Глібов обирав за криловською версією, однак

значна частина байок становить собою цілком оригінальні твори. Запозичаючи мандрівний сюжет, Л. Глібов значно "українізує" його в подробицях та в психології персонажа. Дослідник демонструє, як до жанру байки митцем інтегровано тонку жанрово-стильову імітацію казки, приказки, притчі, гуморески, ліричної медитації, пейзажного вірша, народної оповіді, архаїчний фольклорний комізм та елементи народного міфомислення, що перетворило байку Л. Глібова на своєрідний метажанр [1: 59].

Аналіз досліджень творчості байкарів першої половини XIX ст. показав, що в них не розглянуто питання впливу античної традиції на становлення жанру байки означеного періоду.

Мета дослідження – висвітлити питання наслідування письменниками п. п. XIX ст. езопівського класичного канону та виявлення специфічних самотутніх рис у їхніх малих оповідних жанрах.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Коротенькі оповідки розважального та повчального змісту набували популярності в античному світі завдяки творчості байкарів Езопа та Федра, який продовжив розвивати й удосконалювати байкарське мистецтво свого талановитого попередника. Функція цих оповідок була виховна, і вони наближалися до античного дидактичного епосу. Давні елліни любили переказувати ці оповідки так, як у нас тепер переказують анекдоти. Байка приваблювала своїм підтекстом, прихованим змістом. Авторитет Езопа був настільки високим, що

його ім'я стало синонімом слова "байка". Давньоримський байкар Федр уклав найстарішу з нині відомих збірок Езопових творів у I ст. н. е. Переказані латиною байки Езопа мали спочатку прозову версію, адже давньогрецький митець укладав створені оповідки прозою. Пізніше Федр переспівав їх віршами й випустив у світ п'ять збірників "Езопових байок". У "Пролозі" до книги першої Федр наголошує на користі повчання в байці, алегорію асоціює з жартом, її призначення – викрити вади й розсмішити читача: "Подвійна користь з книжки: і смішить вона, / І учить жити мудрою порадою. / Коли ж захоче хтось мені закинути, / Що звірі і дерева розмовляють тут, / Хай знає, що без жарту не бува байок" [16]. Водночас сучасні дослідники байок Езопа визнали загальний песимізм еллінського байкаря щодо світоустрою. Він радив уникати злих людей, адже зло всепоглинальне. Радив не намагатися змінити свою долю, бо змінюється вона лише на гірше, тому навіть удачам не варто радіти.

Т. Шевчук визначила дидактичні лінії байок Езопа, які якнайбільше корелюють з етичною програмою Г. Сковороди. Принагідно дослідниця зазначає, що песимізм українському філософові не властивий. Як просвітитель, він вірив у розум і можливість перебудови світоустрою на краще. Першою спільною для обох байкарів лінією можна назвати визнання пагубного впливу пристрастей, що засліплюють людину й заважають їй розрізняти сутність у видимості, адже найогидніший із людських пороків – жадібність. Друга – розуміння необхідності задовольнятися малим. Людина не має засмучуватися тим,

що хтось заможніший чи сильніший від неї, адже кожному дана своя справа, яка може принести задоволення [17: 69].

І прозове, і пісенне формотворення античної байки перейняв у кінці XVIII ст. український філософ і байкар Г. Сковорода. 1760 р. він спеціально для своїх учнів поетики створив "Байку Есопову", "преобразивши" її на новий лад українськими фарбами. "Українські фарби" означали ситуацію, яка склалася в Харківському колегіумі, коли чимало студентів приходили навчатися, не маючи до цього жодного хисту. Байку написано віршовою формою, оповідна її частина містить іносказання, алегорію так, як це запровадив Езоп у своїх оповідках, коли для демонстрації якоїсь повчальної ідеї звертався до образів тварин. Вовк у байці Г. Сковороди взявся грати на флейті, що суперечило його природі, тому довелося зустріти смерть. Український філософ активно реалізовував у жанрі байки свої просвітницькі ідеї про "сродну працю", сердечну любов, згубність заздрощів та пристрасті до збагачення.

У байках Г. Сковороди виявлено чимало спільних не лише езопівських, а й федрівських мотивів. Як зазначено вище, Федр цінував повчання в байці. Він значно розширив і збагатив повчальний діапазон своїх байок так, що мораль часто починає витісняти фабулу. Федр прагне виконувати роль духовного наставника римлян. Найближчим для нього є стоїчний ідеал: стоїчне розуміння долі, висока оцінка свободи, незалежності, здатності до самообмеження. Тематику байок Федра ставали політичні події та

діячі, соціальні негаразди. Ці мотиви стануть популярними у творчості українських байкарів першої половини XIX ст. Тема, яку під впливом Федра опрацював Г. Сковорода, – засудження можновладців, які привласнюють плоди чужої праці. Байка Федра "Бджоли і Трутні перед судом Оси" генетично походить із прозової оповідки Езопа "Бджоли, Трутні й Джміль". В Езопа суддею, який розсудив, хто виготовив мед, а хто є агресивним нападником, є мудрий джміль. Він запропонував трутням виготовити стільники та наповнити їх медом, чого вони не змогли зробити й цим викрили себе. У Федра віршований сюжет із загарбанням трутнями бджолиних стільників має дещо іншу інтерпретацію: коли Оса присудила Бджолам їхній труд, то Трутні не визнали цього. Вони не лише не здатні створити нових стільників, а ще й наполегливо чуже називають своїм. Мораль Федрової байки містить указівку на несправедливість взаємин між людьми: "Якби все так було, я байки б не писав, / Та лихо: Трутні вироку не визнали" [15].

Г. Сковорода під впливом античних сюжетів створив байку "Бджола та Шершень", яка відповідала ідеям Просвітництва. Він не лише висміяв ледарів, засудив тих, хто звик жити за рахунок чужої праці, а й розгорнув повчальну частину відповідно до власної ідеї сродної праці. Бджола не дурна, як вважає трутень, що працює, а щаслива, бо Природою зроджена виготовляти мед. Без сродної праці вона загине. Мораль античної байки перетворюється в Г. Сковорода на "силу", у якій розгорнуто премудрості античних філософів Катона, Цицерона,

Епікура. Український філософ звертається до афоризму древнього Епікура, який, на його думку, допоможе розібратися, що то значить – жити за призначенням: "Вдячність моя блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке – непотрібним" [12:123]. Рушій людського життя – духовна сила, блаженне єство, котре всякій живій істоті її призначення та відповідність приписує.

Алегоричні персонажі байки Езопа "Лисиця та цап" символізують розум і глупоту. Лисиця заманила цапа в колодязь і з його допомогою видерлася на гору. Урятувавшись, вона виголосила цапові урок про те, що не можна заходити кудись не подумавши, як ти звідти вийдеш: "Ех, цапе, цапе, аби в тебе було стільки розуму, скільки в бороді волосся, ти б не стрибав у колодязь, не подумавши перше, як вибиратимешся нагору" [8].

Епоха Просвітництва підносила людський розум як перетворювальну силу. Зовні людина може бути скромною, не пишною, але прикрашає її підносить її розум. Не багата одіж є цінним, а багатий внутрішній світ. Про розум і глупоту пише в байці "Голова і Тулуб" Г. Сковорода. Мудрий честь свою розумом укріплює, а дурень "честь свою поклав на самій пишноті" [12: 104].

З позицій просвітницького раціоналізму порушено тему людської глупоти в байці П. Гулака-Артемовського "Дурень і Розумний". Дурень спитав Розумного, для чого людям розум, на що отримав відповідь, емоційно наснажену бурлескним гумором: "Щоб дурням на сей спрос цур дурнів відвічать" [6: 42]. Український вигук "цур" уживається у висловах для

заборони торкатися або привласнювати що-небудь та для вираження невдоволення, несхвалення, бажання позбутись чогось або не згадувати щось. Також "цур" із польської мови перекладають як чорт. Через конотативну лексику автор зобразив наміри Розумного уникати будь-яких контактів із Дурнями. Засудження внутрішньої людської порожнечі висловлює автор і в байці "Цікавий та Мовчун". Ці байки виділяються лаконізмом і за походженням пов'язані з короткими жанрами народної сміхової творчості.

Для безталанних "віршомазів" П. Гулак-Артемовський створив побрехеньку "Тюхтій та Чванько". Подібно до давньоримського поета Горація, на якого в перших рядках байки послався автор, назвавши його в бурлескних традиціях "Гараськом", український байкар змальовує тих, кому не варто братися за перо. Тюхтій є комічним персонажем, бо вважає себе поетом із тієї причини, що чинить так, як велів у своєму знаменитому "Посланні до Пісонів" Горацій: написане треба дати почитати наставнику чи батькові, а потім писання ще нехай років дев'ять полежить, устоїться, адже невидане можна вдосконалювати, а пущеним у світ ризикуєш викрити всі свої хиби. Дев'ять років тримає Тюхтій написане в "бодні" – дерев'яній діжці з віком і висячим замком. Увесь цей час життя марнується в чеканні, бо ж марно він "тюхтій", себто телепень, одоробло, вайло. На десятий рік після прочитання стає очевидно, "що там ладу біс має, / То в грубу так-таки і впре шпаргалля все!" [6: 41]. Застосувавши прийом зворотньої іронії, автор переконує читача, що

користь від письменництва Тюхтія все ж є: раз на десять років він хоча б зігріється. А ось його брат Чванько не морочиться з відлежуванням текстів, а зразу віддає написане до друку. У результаті громада не читає жодного з них. Краще б дослухалися іншого повчання Горація про те, що посередність поета – це гріх, якого ні люди не пробачать, ні боги, ні книгарні, тому не потрібно братися за справу без охоти й таланту.

В українському Просвітництві утверджувалися ідеї щодо можливого скасування кріпацтва. І хоч гумор українських просвітників не сягав рівня критики соціальних підвалин життя, усе ж був спрямований проти паразитизму, самодурства й жорстокості панства. Кожен пан мав пильнувати, аби не скотитися до такого рівня самодурства в поведженні з кріпаками, як це зображалося в байці П. Гулака-Артемівського "Пан та собака". Негативний приклад – теж повчальний. Також байка містить науку й для кріпаків, які марно намагаються догодити своїм панам. У байках П. Гулака-Артемівського ще досить відчутні ознаки бурлескно-травестійного стилю, зв'язок із низовим бароко – пародіями мандрівних дяків та студентів. Цей зв'язок і визначив особливості індивідуального стилю митця, у якому поєдналися тенденції просвітницького класицизму й просвітницького реалізму, утверджувався оптимізм та радісне світосприйняття.

Продовжував укріплювати традиції просвітницької байки Левко Боровиковський. Мовний стиль його байок вирізняється лаконізмом, а на перший план

виступає морально-дидактичне начало, що дало підстави дослідникам віднести їх до езопівського типу. Сам автор називав свої короткі приповідки прибаютками. На відміну від байок прибаютки не мають алегорії, вони ближчі до гумору, їх основа – приказка чи влучний вираз. У них засуджуються людські вади: заздрість, пияцтво, скупість, лінощі, хвалькуватість. Автор вивів низку чоловічих образів, які демонструють його повчальні сентенції. Ось Сидір, який до шлюбу був веселим, а, одружившись, зажурився і почав бажати такої ж сумної долі телятам, яких випасав. Висміюється невміння розібратися в причинах своїх негараздів і прагнення зіпсувати життя комусь меншому, ні в чому не повинному. Максим, розбагатівши, одразу набув собі прихильників, що навіть псів його тепер задобрювали ласкою. Висміюються пристосуванці, які лестощами піддобрюються до багатих. А Клим удатний до танців, жартів та музик. У розвагах не знає він ні втоми, ані сну: "А діло? Клим, як чорт від ладану, втікає" [3]. Стиль Л. Боровиковського вже не так пов'язаний із травестією, як П. Гулака-Артемівського, тональність його байок є переважно серйозною.

Ознака байок Є. Гребінки – те, що автор частіше за своїх попередників порушує суспільні проблеми, тому викривальний пафос тут важливіший за повчальний. Оповідь у байках ведеться від імені простої людини із селянського середовища, що було маркером нової української літератури. У байкарській творчості Є. Гребінки знаходимо як сюжети античної байки, так і фольклор рідного народу вкупі з описом

неповторного національного колориту. Можна простежити, як із чотирьох рядків притчі Федра "Гора-породілля" Є. Гребінка створює невелике віршоване оповідання "Могилині родини" з детальним описом побуту й звичаїв простого народу. Байка Федра містить дві чітко сформульовані частини. Перша – оповідна, де лаконічно й чітко констатовано те, що відбулося: "Гора родила із великим стогоном. / Великого чекали всі чогось. Однак / Вродилось Мишенятко". Друга частина містить повчання й пряму вказівку на адресата: "Це написано / Для тих, хто хвалиться, / а зробить – сміх один" [16: 89]. Давньоримський байкар висміює хвальків, які не можуть об'єктивно оцінити свої можливості, тому стають посміховиськами. Є. Гребінка цю саму тему розробив з огляду на можливість висловити критику національного характеру. Він з іронією акцентує на таких рисах української ментальності, як цікавість та забобонність. А де ж українцям задовольнити свою цікавість, як не на ярмарку? Щоб не прогавити момент величного дітонародження, "хрещений люд" опинився зі своїми ярмарковими справами біля Могили. Автор розлого описує український ярмарок, що зібрав представників різних соціальних прошарків: "Чумак із сіллю став, із дьогтем дьогтярі, / І красти бублики шатнули школярі;/ Сластьони шкварились, сідухи цокотіли; / Про Лазаря старці під кобзу голосили; "Холодний квас! " – москаль між народом гукав..." [5: 50]. Люд цікавий знічев'я. Хоч і кортить поглянути на "чадо степове", але до страждань породіллі всім байдуже – кожен зосереджений на своїй

ярмарковій справі. Реальність була такою, що московська вулична культура почала звивати собі кубельце всередині українських національних кодів. І вже в кружку українських дівчат москаль утинає "московського бичка". Усе завмерло з переляку лише тоді, коли Могила луснула й почувся "якийсь підземний глас". За кульмінацією – розв'язка, майстерно створена у вигляді низки припущень щодо новонародженого, які містять версії від когось найсильнішого, найвпливовішого, такого, як "полубіс", і поступово по нисхідній перетворюються на мишеня, викликавши розчарування у всього ярмарку. З позицій просвітництва Є. Гребінка засудив пустопорожнє витрачання часу українським людом, марне очікування чогось нікчемного. Даремно згаяний час не повернеш, тоді як довкола чекає стільки серйозних справ.

Жанр просвітницької байки не втрачав своєї популярності та продовжував розвиватися у творчості видатного українського байкаря Л. Глібова, якого не безпідставно називають українським Езопом. Езопівських сюжетів у Л. Глібова чимало. Щоб засудити жорстоке ставлення вищого до нижчого, український байкар звертається до байки Езопа "Вовк та Ягня".

Написана прозою, оповідь Езопа є досить лаконічною. Вовк звинувачує Ягня в тому, що воно каламутить воду й не дає напитися, також у тому, що торік воно зневажило вовчого батька. Аргументи ягняти про те, що його тоді ще й на світі не було, ігноруються, адже коли хижак голодний, то шукає привід задовольнити свій апетит. Другу частину байки – мораль –

сформульовано одним реченням: "Так навіть справедливий захист не має сили для тих, хто заповзявся чинити кривду" [8]. Л. Глібов у власній інтерпретації цього сюжету розвинув мотив відсутності в житті соціальної справедливості. Його алегоричні образи містять пряму вказівку на представників різних соціальних верств: Вовк – сільський комісар, якому ніхто не сміє перечити, Ягня втілює узагальнений образ безправної сільської громади. У байці до вже існуючих звинувачень на адресу ягняти додаються й інші: "Хіба не знаю я, не чув, / Що ви усі мене б із'їли, / Якби вловили? Собаки й вівчарі твої, / Усі ви – вороги мої..." [4]. Л. Глібов сюжет своєї байки розвиває через високу психоемоційну напругу, яка реалізується в зрслії вовчій люті й призводить до кульмінації. Крім того, байка має завершальний епізод, який можна назвати епілогом: змальовано образ невтішної матері, що побивається за сином, та наголошено, що можновладцям знати про почуття простих людей "не слід". Український байкар наголошує на важливості родинних цінностей, уважає неприпустимим їх руйнацію. Л. Глібов не дотримався тут усталеної композиційної побудови езопівської байки, бо повчання виніс на самий початок байки, а потім ілюстрував його прикладом.

Проти лестунів та лестоців написано байки Езопа "Лисиця і Ворона" й Л. Глібова "Гава та Лисиця". Український байкар завдяки введенню в текст байки прислів'їв і приказок робить мовлення своїх персонажів національно колоритним: "Поміж людьми, як кажуть, добре й нам...", "Хто маже – не скрипить". Езоп

поведінку Ворони пояснює відсутністю розуму: "Коли б мала розум, не слухала б моїх теревенів і не впустила б м'яса з дзьоба" [8]. Л. Глібов обґрунтував сентенцію про лестоці, що є пасткою, яку складно оминати: "Прилащиться підлиза хоч до кого, – / Солодкі слова / Приманюють великого й малого, – / То вже така дурниця світова" [4].

В обох байкарів Лисиця є чи не улюбленим алегоричним образом: вона хитра, може обдурити й покарати за неухажливість, але може й сама стати посміховиськом, як у байці Езопа "Лисиця й Виноград", фабула якої помандрувала в однойменну байку Л. Глібова. Езопова Лисиця, не змігши дістати виноград, вигадала, що він зелений та неістівний, чим розсмішила усе птаство. Л. Глібов прозовий Езопів текст заримував у повчальну сентенцію: "Так завидючий чоловік / На брехні верне свій язик; / Чого не втне чи не достане – / Усе погане" [4]. Л. Глібов "українізував" античну байку, реалізував у жанрі байки ліричні настрої, увів до її структури пейзажі, прислів'я та приказки, творчо підійшов до усталеної композиційної будови античної байки.

"Вписування" українських байкарів у просвітницький літературний канон відбувалося шляхом охоплення широкого кола морально – виховних тем, залучення фольклорних джерел, використання живої народної мови. Повсякденне життя народу митці змальовували засобами добродушного гумору та іронії. Водночас важливою для епохи Просвітництва залишалася віра в можливість перебудови світу на засадах добра й справедливості.

У XIX ст. сформувалося поняття

"езопівська мова". Античним байкарям висміювати суспільні стосунки можна було лише в оболонці байки. Митці XIX ст. потребували вироблення захисної ідеології від національної нівеляції в російській імперії, тому також вдавалися до замаскованих, алегоричних висловлювань, іронічних натяків, недомовок.

Висновки й перспективи дослідження. Нова українська література кінця XVIII – початку XIX ст. своїми першоджерелами мала усну народну творчість, байковий епос античності і творчість Г. Сковороди. Український філософ створював свої байки під впливом античних сюжетів. Байку про вовка, який грав на флейті, він назвав "Есоповою", адже звернення до алегорії дало змогу продемонструвати його улюблену ідею "сродної праці" щодо тих студентів, які не мали природних здібностей до навчання. Прозові оповідки Езопа й Федра про Бджіл і Трутнів стали прообразами байки "Бджола та Шершень". Опанувавши премудрості античних філософів Катона, Цицерона, Епікура, Г. Сковорода мораль античної байки перетворив на "силу", у якій висловив розуміння того, що значить жити за призначенням.

В епоху Просвітництва малі оповідні жанри, особливо жанр байки, були спрямовані на моральне вдосконалення людини, містили критику людських вад та виховні настанови. В античних байкарів важливою була тема людського розуму й глупоти, яка активно розроблялася українськими просвітниками. Г. Сковорода присвятив цій темі байку "Голова і Тулуб"; П. Гулак-Артемівський викрив пустопорожніх людей у байках "Дурень і Розумний",

"Цікавий та Мовчун". Продовжуючи традиції давньоримського поета Горація, П. Гулак-Артемівський створив побрехеньку "Тюхтій та Чванько" для тих, хто називає себе поетом, дотримується всіх приписів віршотворення, прописаних у "Посланні до Пісонів", але не має ані охоти, ані таланту до літературної творчості. Є. Гребінка з чотирьох рядків притчі Федра "Гора-породілля" створює байку "Могилині родини" з докладним описом побуту й звичаїв простого народу. У байці засуджено марне витрачання часу українським людом на очікування чогось нікчемного.

Наполегливо опрацьовує античні сюжети й Л. Глібов у байках "Вовк та Ягня", "Їава та Лисиця", "Лисиця й Виноград", "Коник Стрибунець". Самобутні риси його байок виявилися у відображенні національного характеру, узагальненні колективного досвіду українців. "Езопівська мова" допомагала митцям уникнути царської цензури, адже впродовж усього XIX ст. українська мова та культуру забороняли різні імперські "укази" й "циркуляри".

Про вплив езопівської традиції на формування й розвиток жанру української байки у XX ст. слушно пожартував талановитий український поет-сатирик середини XX ст. Микита Годованець, заримувавши поруч з Езоповим власне прізвище: "Чимало знала байкарів Європа, та всі вони – годованці Езопа". Гумор коштував митцю 10 років заслання із 1937 по 1947 роки. Повернувшись із заслання, М. Годованець тривалий час опрацьовував байки античних часів. 1964 р. вийшла у світ його книга "Ріка мудрості. Байки за Езопом", яка ще чекає на ґрунтовне дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар М. Леонід Глібов: негативи, позитиви, маски. *Слово і Час*. 1997. № 4. С. 52–61.
2. Борзенко О. Творчість П. Гулака-Артемовського в аспекті національної ментальності. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/a79a35d5-6bf9-406b-aa2a-3289a0a53b02/content> (дата звернення: 31.03.2025).
3. Боровиковський Л. Байки й прибаютки. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22212#google_vignette (дата звернення: 15.02.2025).
4. Глібов Л. Байки: URL: <https://surl.li/qalfbc> (дата звернення: 22.02.2025).
5. Гребінка Є. Твори: У 3 т. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 1. Вступна стаття С. Д. Зубкова. 554 с.
6. Гулак-Артемовський П., Боровиковський Л., Забіла В., Петренко М. Вибране. Вірші. Балади. Байки. Київ: Веселка, 1980. 144 с.
7. Езоп. "Бджоли, трутні й джміль". URL: <https://fable.in.ua/bdzholi-trutni-j-dzhmil-bajka-ezopa/> (дата звернення: 15.02.2025).
8. Езоп: Байки. URL: <https://proza.org.ua/zarubizhna-literatura/ezop-bajky/> (дата звернення 15.02.2025).
9. Задорожна Л. Феномен творчості Євгена Гребінки. *Літературознавство і компаративістика*. 2012. № 2. С. 48–51. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/11-212.pdf> (дата звернення: 31.03.2025).
10. Крекотень В. Байки в українській літературі XVII–XVIII ст. URL: <http://litopys.org.ua/bajky/bajk02.htm> (дата звернення 03.02.2025).
11. Паль О. Українська байка XIX–XX століття: природа, еволюція, поетика. Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Луганськ, 2012. URL: <https://surl.li/aogegb> (дата звернення: 15.02.2025).
12. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ "Обереги", 1994. (Гарвард. Б-ка давнього укр. письменства). Т. 1. Передм. О. Мишанича. 528 с.
13. Степанишина Ю. Розвиток українського байкопису (Від Григорія Сковороди до Леоніда Глібова). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2000. № 3. С. 55–62.
14. Ткачук М. Байкарська спадщина Левка Боровиковського. *Наукові записки. Літературознавство*. 2014. Вип. 41. С. 139–151. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5974/1/Tkachuk.pdf> (дата звернення: 31.03.2025).
15. Федр. "Бджоли і Трутні перед судом Оси". URL: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/assets/media/etyka/6-klas/1.pdf> (дата звернення: 15.02.2025).
16. Федр. Байки. Переклад В. Литвинова. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/502/> (дата звернення: 15.02.2025).
17. Шевчук Т. Античні традиції жанру в байках Г. Сковороди. *Maricteriум. Літературознавчі студії*. 2010. Вип. 38. С. 63–74. URL: <https://surl.li/azpraj> (дата звернення: 15.02.2025).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bondar, M. (1997). Leonid Hlibov: nehatyvvy, pozytyvvy, masky [Leonid Glibov: negatives, positives, masks]. *Slovo i Chas*. No. 4. Pp. 52–61. [in Ukrainian].
2. Borzenko, O. Tvorchist' P. Hulaka-Artemovs'koho v aspekti natsional'noyi mental'nosti [The work of P. Hulak-Artemovsky in the aspect of national mentality]. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/a79a35d5-6bf9-406b-aa2a-3289a0a53b02/content> (reference date: 31.03.2025). [in Ukrainian].
3. Borovykovs'kyu, L. Bayky u prybayutky. [Fables and fairy tales]. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22212#google_vignette (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].

4. Hlibov, L. Bayky [Fables]. URL: <https://surl.li/qalfbc> (reference date: 22.02.2025). [in Ukrainian].
5. Hrebinka, Ye. (1980). Tvory: U 3 t. [Works: In 3 volumes]. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1. Intro.article by S. D. Zubkov. 554 p. [in Ukrainian].
6. Hulak-Artemovs'kyy, P., Borovykovs'kyy, L., Zabala, V., Petrenko, M. (1980). Vybrane. Virshi. Balady. Bayky. [Selected. Poems. Ballads. Fables]. Kyiv: Veselka. 144 p. [in Ukrainian].
7. Ezop. "Bdzholy, trutni y dzhmil'" ["Bees, drones and bumblebees"]. URL: <https://fable.in.ua/bdzholy-trutni-j-dzhmil-bajka-ezopa/> (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].
8. Ezop. Bayky [Fables]. URL: <https://proza.org.ua/zarubizhna-literatura/ezop-bajky/> (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].
9. Zadorozhna, L. Fenomen tvorchoosti Yevhena Hrebinky [Phenomenon of Yevhen Grebinka's Work]. Literaturoznavstvo i komparatyvistyka. No. 2. Pp. 48–51. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/11-212.pdf>. (reference date: 31.03.2025) [in Ukrainian].
10. Krekoten', V. Bayky v ukrayins'ki y literaturi XVII–XVIII st. [Fables in Ukrainian and literature of the 17th–18th centuries]. URL: <http://litopys.org.ua/bajky/bajk02.htm> (reference date: 03.02.2025). [in Ukrainian].
11. Pal', O. Ukrayins'ka bayka XIX–XX stolittya: pryroda, evolyutsiya, poetyka. [Ukrainian fable of the 19th–20th centuries: nature, evolution, poetics]. PhD(c) thesis: 10.01.01. Luhans'k. URL: <https://surl.li/aogegb> (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].
12. Skovoroda, H. (1994). Tvory: U 2 t. [Works: In 2 volumes]. Kyiv: AT "Oberehy". (Harvard. B-ka davnioho ukr. pys'menstva). Vol. 1. Foreword by O. Myshanych. 528 p. [in Ukrainian].
13. Stepanyshyna, Yu. (2020). Rozvytok ukrayins'koho baykopysu (Vid Hryhoriya Skovorody do Leonida Hlibova) [The development of Ukrainian fairy tales (From Hryhoriy Skovoroda to Leonid Glibov)]. *Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. No. 3. Pp. 55–62. [in Ukrainian].
14. Tkachuk, M. Baykars'ka spadshchyna Levka Borovykovs'koho [The Fable Heritage of Levko Borovikovsky]. *Naukovi zapysky. Literaturoznavstvo*. Iss. 41. Pp. 139–151. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5974/1/Tkachuk.pdf> (reference date: 31.03.2025). [in Ukrainian].
15. Fedr. "Bdzholy i Trutni pered sudom Osy" ["Bees and Drones before the Wasp's Court"]. URL: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/assets/media/etyka/6-klas/1.pdf> (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].
16. Fedr. Bayky. [Fables]. Transl. by V. Lytvynov. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/502/> (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].
17. Shevchuk, T. Antychni tradytsiyi zhanru v baykakh H. Skovorody [Ancient traditions of the genre in the fables of G. Skovoroda]. *Magisterium. Literaturoznavchi studiyi*. Iss.38. Pp. 63–74. URL: <https://surl.li/azpraj> (reference date: 15.02.2025). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 17.02.2025

Схвалено до друку: 23.04.2025